

מדרש קטן לרפואה ובריאות

וַיִּדְבֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: זֹאת תִּהְיֶה תּוֹרַת הַמְצָרֵעַ בַּיּוֹם סָהָרְתוֹ וְהִנָּבֵא אֶל הַכֹּהֵן: וַיֵּצֵא הַכֹּהֵן אֶל מַחוּץ לַמַּחֲנֶה וַיִּרְאֶה הַכֹּהֵן וְהִנֵּה נִרְפָּא נִגַע הַצָּרְעַת מִן הַצְּרוּעַ: (ויקרא ראש פרק יד).¹

מסכת נגעים פרק יד, משניות א-ב – טהרת המצורע

כיצד מטהרין את המצורע? היה מביא פְּלִי של חרש חדשה² ונותן לתוכה רביעית מים חיים, ומביא שתי צפרים דרוור. שחט את אחת מהן על כלי חרש ועל מים חיים ... בא לו לשלח את הצפור החיה, אינו הופך פניו לא לים ולא לעיר, ולא למדבר, שנאמר: "ושלח את הצפור החיה אל מחוץ לעיר אל פני השדה" (ויקרא יד נג) ... ביום השביעי מגלח תגלחת שניה כתגלחת הראשונה. כבס בגדיו וטבל, טהור מלטמא פְּשָׁרָךְ, והרי הוא טָבֹול יום: אוכל במעשר. העריב שמשו - אוכל בתרומה. הביא כפרתו - אוכל בקדשים ...³

משנה ה: שתי צפרים מצותן שיהו שוות במראה ובקומה ובדמים ולקיתותן כאחת ...⁴

אבן עזרא ויקרא יד א פרשת מצרע - מי נרפא? הנגע או האדם?

ואמר ר' יונה הספרדי המדקדק, כי "נרפא נגע הצרעת מן הצרוע" הוא הפוך, והיה ראוי להיותו: נרפא הצרוע מנגע הצרעת.⁵ ולמה נהפוך דברי אלהים חיים בעבור חוסר דעתנו? והלא שם כתוב: "כי נרפא הנתק טהור הוא" (ויקרא יג לז), ועוד: "כי נרפא הנגע" (להלן פסוק מח).⁶

ויקרא טז ח פרשת מצורע – הכל תלוי באדם

"וראה הכהן והנה נרפא נגע הצרעת מן הצרוע" (ויקרא יד ג) -

אמר רבי אחא: מאדם הוא, שלא יבואו חלאים עליו.⁷ מאי טעמא? דאמר ר' אחא: "והסיר ה' ממך כל חוליי" (דברים ז טו) – "ממך" הוא, שלא יבואו חלאים עליך.⁸ ר' חוּנְיָא ור' יעקב מאפרתיים⁹ בשם ר' אלעשה: "והסיר

¹ אלה הפסוקים הפותחים את פרשתנו שאמנם מכונה בקיצור "מצורע" (או "תורת המצורע"), אבל עוסקת באמת בדין **טהרת המצורע**. וכלשון פירוש אבן עזרא בראש הפרשה: "אמר וידבר ה' – כי יחל תורת המטהר". דיני טומאת המצורע מנויים בפרשת תזריע הקודמת והצרעת הנזכרת בפרשתנו היא הדין המיוחד של צרעת הבית. ראו דברינו [צרעת הבית](#) בפרשה זו בשנה האחרת.

² פְּלִי הוא כוס או ספל, "מזרק של חרש חדש" בלשון הרמב"ם בהלכות טומאת צרעת פרק יא.

³ פרק יד בספר ויקרא, תורה שבכתב, הפרק הפותח את פרשת מצורע, עוסק בטהרת המצורע ופרק יד במסכת נגעים, תורה שבע"פ, הפרק החותם את מסכת נגעים, מפרט דיני טהרה אלה בלשון המשנה. וחזרו וסוכמו דינים אלה במשנה תורה לרמב"ם, פרק יא מהלכות טומאת צרעת. אך לא בדיני טהרת המצורע באנו לעסוק הפעם, כי אם ברפואתו. לא בתהליך הטהרה, שהוא עניין לעסוק בו בנפרד, אלא ברפואה שקדמה לטהרה, בריפוי שמביא לטהרה, בריפוי שמונע את הטומאה.

⁴ מהמקרא וביותר מהמשנה, עולה השוואה מעניינת בין טהרת המצורע וטהרת עם ישראל בסדר העבודה ביום הכיפורים, כפי שכבר מצייין רמב"ן בפירושו לויקרא פרק יד פסוק נג: "הנה הכפרה הזאת בצפור המשתלחת שתשא הצפור את כל עונותיו אל מחוץ לעיר אל פני השדה, כענין הכפרה בשעיר המשתלח". כך גם פירוש רשב"ם ויקרא טז י: "לשלח אותו לעזאזל המדברה - לפי פשוטו לשלח אותו חי אל העזים אשר במדבר, כמו שמצינו בציפורי מצורע ושלח את הציפור החיה על פני השדה". וכך גם רבי בחיי בן אשר ויקרא יד ז על דרך הסוד: "והיא נושאת עונות המצורע כענין השעיר המשתלח לעזאזל המדברה". אך פירוש חזקוני ויקרא יד ו מדגיש שהציפור ששולחה על פני השדה ושחררה חופשית, סופה שמתה בדומה לשעיר המשתלח. כל זה הוא נושא מעניין לדון בו ונשמח לכל מידע שמישהו מכיר במדרש, מחשבת ישראל. – כל מאמר שנכתב על השוואה זו. אך כאמור לא בדיני טהרת המצורע באנו לעסוק הפעם, אף לא בהשוואה של ציפורי המצורע עם הציפור הנודדת בה עסקנו בפרשת שמיני, "שמיני של פסח" השנה, כי אם דווקא ברפואתו של המצורע. לא בתהליך הטהרה, שהוא עניין לעסוק בו בנפרד, אלא ברפואה שקדמה לטהרה, בריפוי שמביא לטהרה – ב"מדרש קטן לרפואה ובריאות" שנראה להלן, שמפרט את הריפוי שמונע את כל צרת הצרעת לכתחילה.

⁵ כי מי שנרפא הוא האדם, המצורע, ולא הנגע, הצרעת.

⁶ אבן עזרא לא מסכים לפירוש זה של ר' יונה אבן ג'נאח ומסביר שבלשון הקודש אפשר לומר גם על המחלה, או הנגע, או המכה והפצע שהם נרפאו. ראו לשון מדרש ספרא: "נרפא שהלך לו נגעו". אך פירוש מלב"ם על הפסוק מאריך לבאר מתי מתייחסת הרפואה אל האיש ומתי אל המכה או הנגע: "ובמקום שמיחס הרפואה אל המכה יכולין שהאיש לא נרפא רק המכה נרפאה" וזה ההבדל בין טהרת מצורע מוסגר ובין טהרת מצורע מוחלט, בין "מי שצרעתו תלוי ברפואתו" ו"מי שצרעתו תלוי בימים". אנוחנו כבר בענייני הרפואה של המצורע, אך עדיין מחכים ל"מדרש קטן לרפואה ובריאות".

⁷ אין הדבר תלוי אלא באדם – "מאדם הוא" – שלא יבואו עליו מחלות. ראו דברינו [כי אני ה' רופאך](#) בפרשת בשלח.

⁸ ר' אחא מדגיש את המילה "ממך" שבפסוק שאיננה תוצאה, אלא סיבה ושורש. ממך ובידך הוא שלא יבואו עליך חוליים. רפואה מונעת כפי שנראה להלן במספר דוגמאות. זו רפואת המצורע וטהרתו האמיתית. ואגב כך משתנה גם פשט הפסוק. לא שהקב"ה יסיר ממך את החלאים והנגעים, אלא אתה הוא שתימנע מדברים המחליאים ובאופן זה הקב"ה יסיר ממך אותם. או בבחינת "הבא להיטור מסייעים בידך" (יומא לח ע"ב), או שמתן הדעת וההשכל שניתנו לאדם נעזרתם יימנע מדברים השליליים, היא הסרת ה'.

⁹ ובירושלמי מסכת שבת פרק יד הלכה ג, שהוא כנראה המקור למדרש זה, "עפרתים" ולפיכך יש שמזהים מקום זה עם עפריים שבמערב עמק יזרעאל, שעליה נאמר: "תבן אתה מכניס לעפריים" (בראשית רבה פו ה, שמות רבה ט ז ועוד). וידידנו דוד עמית ז"ל מציע לקשר "אפרתיים" עם יוסי הפיניוס ויוסי הפְּרָתִים שמוזכרים בבראשית רבה ק ב, בנושא פטירת ר' יהודה הנשיא (ובמקבילה

ה' ממך כל חליי" – זה השרף.¹⁰ ר' יעקב בר אחא בשם ר' יוחנן: "והסיר ה' ממך כל חליי" – זה הרעיון.¹¹ ורבי אבין אמר: זה יצר הרע, שתחילתו מתוק וסופו מר.¹² רבי תנחומא בשם ר' אלעזר ורבי מנחמא בשם רב אמר: "והסיר ה' ממך כל חוליי" – זו עין [מרה].¹³

על דעתו של אלעזר: תשעים ותשעה בעין [במרה] ואחד בידי שמים. רב ורבי היא הגדול שניהם אמרו: תשעים ותשעה בעין ואחד בידי שמים. ור' חנינא ורבי נתן שניהם אמרו: תשעים ותשעה בצנינה ואחד בידי שמים. רב בדעתו ור' חנינה בדעתו. רב על שהיה שרוי בבבל, שהייתה עין הרעה מצויה; ורבי חנינא על שהיה שרוי בצפורי והייתה שם צנינה.¹⁴

אנטונינוס אמר לרבינו הקדוש: התפלל עלי. אמר לו: תנצל מן הצנינה. אמר לו: אין זו תפילה, הוסף כסות אחת והצנינה הולכת. אמר לו: תנצל מן השרב. אמר לו: עכשיו התפללת עלי! שכתוב: "ואין נסתר מחמתו".¹⁵ ר' שמואל בר נחמן משום ר' נתן: תשעים ותשעה בשרב ואחד בידי שמים. ורבותינו אומרים: תשעים ותשעה בפשיעה ואחד בידי שמים.¹⁶

שבת שלום מחלקי המים

בירושלמי כתובות פרק יב הלכה ג: יוסי אפרתי, או שהוא כינוי לחכמים מיהודה (אפרת/ פרת היא בית לחם או פרת שבבנימין שאלה יורד ירמיהו במעשה אזור הצמר) וצריך עיון נוסף.

¹⁰ הדרשות להלן מיוסדות על המילה "חלי", כפי שמסביר א. א. הלוי בפירושו ומהדורתו לויקרא רבה, שאיתה אנו הולכים. למילה זו יש מספר משמעויות, כולל השפעות משפות אחרות. וכאן המשמעות היא "עסיס" (מסורית), הוא השרף שבאדם (הדם) שממנו בא החולי, כלומר, תרכובת הדם משפיעה על בריאות האדם. ראו ויקרא רבה טו ב: "אדם הזה משוקל, חציו מים וחציו דם. בשעה שהוא זוכה, לא המים רבים על הדם ולא הדם רב על המים. ובזמן שהוא חוטא, פעמים שהמים רבים על הדם ונעשה איִדְרוֹפִיקוֹס, פעמים שהדם רבה על המים ונעשה מצורע".

¹¹ רעיון – רע עיון, רע, רעיונות, הרהורים ומחשבות שמטרידים את מנוחת נפשו של האדם וגורמים לו לחלות בנפש ובגוף. ראו במקבילה (מקור) בירושלמי שבת פרק יד הלכה ג שר' אליעזר מוסיף: "ונתן עול ברזל על צוארך - זה רעיון". והפרשנים (קרבן העדה) מסבירים שם שמחשבות קשות הם עול הברזל ולא העבודה הפיסית שמתוארת בפסוק אחר שם.

¹² כאן "חלי", מסביר א. א. הלוי, בא מארמית שמשמעה מתוק. "חלי" כאן עושה מהמתוק מר ואילו "ויחל משה" – שחילה את פני הקב"ה, עשה את המר מתוק. ראו שמות רבה מג ב איך הדרשן מחבר שם את ויחל משה עם המים במרה, שם לימד הקב"ה את משה "אני מלמדך היאך תהא אומר: אמור כך: עשה את המר מתוק". ובצורת מרים אומר משה: "כבר עשית אותי רופא. אם אתה מרפא אותה, הרי מוטב. ואם לאו - מרפא אני אותה. ואת ה"מרה" נראה גם להלן במדרש שלנו. והרי לנו משחק לשון נאה: כשאדם חולה – המתוק נעשה מר. ואילו המתפלל, המחלה את פני הקב"ה ומסייע לחולה להחלים, עושה את המר מתוק.

¹³ עין הרע. להימנע ולהתרחק מעין הרע של אחרים שנותנים בך (בוודאי לא לעשות מעשים שגורמים להם להגביר את קנאתם), וכמובן שלא תהיה לך עין הרע וצרות עין באחרים, שגורמת לך לקנא. ובנוסחאות אחרות כתוב כאן "מרה" במקום "עין". וליברמן מסביר שזה בלשון סגי נהור, שכפי שראינו כבר "חול" הוא מתוק בארמית. המרה נחשבת לאבי המחלות, אבל גם לה יש רפואה מונעת. ראו בבא מציעא קז ע"ב: "מחלה - זו מרה, ולמה נקרא שמה מחלה - שהיא מחלה כל גופו של אדם. דבר אחר: מחלה ששמונים ואלשה חלאים תלוין במרה, וכולן - פת שחרית במלח וקיתון של מים מבטלתן". ויש שנוהגים לפתוח את הבוקר בשני כוסות מים פושרים עם טיפות מיץ לימון. מומלץ מאד.

¹⁴ דרשות אלה מזכירות את דברי הגמרא בכתובות ל ע"א: "הכל בידי שמים, חוץ מצינינים ופחים", שגם מהם לומדים שהאדם יכול וצריך להיזהר ולהישמר הן מהקור והן מהחום. אלא שהגמרא בכתובות נראית כמצמצמת: "הכל בידי שמים, חוץ מ... ואילו כאן יש הרחבה ניכרת, לפחות בענייני בריאות האדם - 99% הם בידיו. ומכאן הקשר למאמר "הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים" (ברכות לג ע"ב) המתבסס על הפסוק בדברים י יב: "ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה את ה' אלהיך וכו'". וכבר הרחבנו בנושא זה בדברינו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים בפרשת עקב. ושם הבאנו מדרשים ושיטות ראשונים רבים הדנים בנושא, בתוכם כמוזכר גם את שיטת רמב"ם (בשמונה פרקים) אשר מרחיבה מאד ואומרת שבעצם הכל בידי האדם, כי הכל בעצם קשור ליראת שמים ו"הכל" שבידי שמים הם רק התכונות המולדות (הגנים) שאין לאדם שליטה עליהם. נראה שהמדרש שלנו, בפרט דרשת ר' שמואל בר נחמן שנראה עוד להלן: "תשעים ותשעה בפשיעה ואחד בידי שמים", מסייעים מאד לשיטת הרמב"ם. הכל בידי שמים חוץ מבריאותו הגופנית והנפשית של האדם, היינו שבעצם הכל בידי האדם, בדומה למה שרמב"ם עושה עם יראת שמים. ראו גם הדף בין פסח לעצרת, בין צנינה לשרב עם תום הגשמים ותחילת השרבים.

¹⁵ יש שרואים בקטע זה "חריג" לעומת המדרשים הקודמים והגמרא בכתובות ל ע"א הנ"ל: "הכל בידי שמים, חוץ מצינינים פחים". כי אם צנינה ושרב הם בידי האדם להיזהר ולהישמר מהם, מה עניין תפילה כאן? הרי זה דומה לתפילה של מי שמכניס עצמו ביודעין לסכנה (ראו בראשית רבה ו ב, על רבי חייא בר אבא שסירב להתפלל על אחיינו רבי נתן הספן, בתקופות שהים מסוכן). ואמנם הפרשנים עימתו מדרש זה מול הגמרא בכתובות וטירצו שזה כשהולכים בדרך וזה כשיושבים בבית. ראו תוספות שם: "בדרך אין אדם יכול ליזהר מן החום, אבל אם רוצה ליישב בביתו יכול להיזהר שישב בבית של אבנים או יכנס במרתף". אבל לנו נראה שהסיפור הנאה הזה על אנטונינוס ורבי, אינו סותר בהכרח את הדרשות האחרות הקובעות שבריאות האדם מסורה בידו, כולל השמירה מחום וקור שהם מקור של 99% מהמחלות (כהבנתם אז). להתפלל, תמיד אפשר, גם בדברים שמסורים לאדם. – גם במשמעות: תתפלל עלי שאדע להיזהר. שתהיה לי סיעתא דשמיא. ועל"פ, נראה שמה שהיה נכון אז, נכון גם היום, היינו שבארץ ישראל, עם כל שכלולי הטכנולוגיה, עדיין החום הוא בעיה גדולה יותר מן הקור ...

¹⁶ "פשיעה" היינו שהאדם לא נזהר. ובירושלמי מסכת שבת פרק יד הלכה ג, שהוא כנראה המקור למדרש "הקטן" שלנו, מונים עוד הרבה חוליים שצריך להיזהר מהם ואשר כלולים ב"חולי מצרים". וגם את מעלת הרחיצה שהיא לרפואה כחמי טבריה שמותר לרחוץ בהם בשבת אפילו כשמתכוון לשם מרפא. ועל הרחיצה ראו ויקרא רבה לד ו על הלל שהיה "הולך ... לעשות מצוה ... לרחוץ בבית המרחץ" על מנת לשמור על צלם אלהים שבאדם. ולאן ממהר ר' שמעון בר יוחאי כשהוא יוצא מהמערה? כללו של דבר, הקב"ה אמנם מבטיח לנו "והסיר ה' ממך כל חוליי", אבל האדם צריך להיזהר ולנהוג לפי כללי הבריאות, ההיגיינה והרפואה, רפואת הנפש ורפואת הגוף, לפי שהכל (99%) בידו. "ממך" הוא, שלא יבואו חלאים עלך. שיהיה לכולנו קיץ בריא!